

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๘
จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ ๓
ตอนที่ ๒

ที่ระลึกในงานประชุมเพลิงศพ

สมบุญ สิงห์เสนี

ที่วัดจักรวรรดิราชาวาส

วันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๘
จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ ๓
ตอนที่ ๒

ที่ระลึกในงานประชุมเพลิงศพ
สมบุญ สิงห์เสนี
ที่วัดจักรวรรดิราชาวาส
วันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ

สมบุญ สิงห์เสนี

ชาติ ๒๔๐๘

มรณะ ๒๔๓๕

คำนำ

นายถนอม สิงห์เด่น (พ. ต. หดวงไกรชามาตย์) มาแจ้งความ
จำนงว่า จะขอรับเรื่องเกี่ยวกับจดหมายเหตุ ไปพิมพ์เป็นที่ระดักรใน
งานประชุมเพลิงศพ สัมบุญ สิงห์เด่น ผู้เป็นมารดา

สัมบุญ สิงห์เด่น บุตรนายกิตติและลำวิจิ คำตมบ้านบึงฉนวน
อำเภอวังกระโจม จังหวัดนครนายก เกิดเมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๔๐๘
เป็นภรรยาหม้ายมาตย์ตรี นายพันตรี พระยาไกรโกษา (หัตถ์ สิงห์เด่น)
มีบุตรคนเดียว คือ นายถนอม สิงห์เด่น (พ. ต. หดวงไกรชามาตย์)

สัมบุญ สิงห์เด่น มีอายุเจริญมาถึงปีที่ ๗๓ เริ่มป่วยเป็นโรค
ไทรฟิการ และถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๗

กรมศิลปากรเห็นว่า ถ้าได้พิมพ์จดหมายเหตุเกี่ยวกับเชมร
และญวนในรัชกาลที่ ๓ เป็นที่ระดักรในงานประชุมเพลิงศพคราวนี้จะ
สมควร อย่างยิ่ง เพราะว่า เรื่องราวที่ปรากฏในจดหมายเหตุนี้
เกี่ยวเนื่องกับประวัติท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ซึ่งเป็นต้น
สกุลสิงห์เด่น ที่มีอยู่หลายประการ และเวลานี้ กรมศิลปากรกำลัง
รวบรวมจดหมายรายงานทัพ, ใบบอก, ท้องตรา, หมายรับสั่ง
 ฯลฯ ซึ่งเป็นจดหมายเหตุเกี่ยวกับเชมรและญวนสมัยนั้น จัดเข้า
เรื่องตามลำดับนี้ แล้วทำคำอธิบายเหตุการณ์โดยย่อเป็นปี ๆ ไป
สำหรับนำทางให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องได้ง่าย และขอขอบคุณ

๖

ประกอบความรู้ทางประวัติศาสตร์ตอนนั้นโดยสะดวก เรื่องนี้กรม
ศิลปากรเก็บรวบรวมไว้มาก จะเป็นเครื่องมือสำคัญของนักศึกษ
ประวัติศาสตร์ในกาลต่อไป ที่จัดให้พิมพ์ในประชุมพงศาวดารภาค
ที่ ๖๘ นับเป็นตอนที่ ๑ คือเหตุการณ์ตั้งแต่ปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๗๕
จนถึง ปีจอ พ.ศ. ๒๓๘๒ ส่วนที่พิมพ์ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๘
นี้ นับเป็นตอนที่ ๒ คือเหตุการณ์ส่วนหนึ่งในปีชวด พ.ศ. ๒๓๘๓

กรมศิลปากรขออนุโมทนาคุณ ที่นายถนอม สิงห์เสนี (พ. ต.
หลวงไกรธามาตย์) บำเพ็ญเป็นปฏิการะแต่สมัยบุญ สิงห์เสนี ผู้มารดา
ตามวิสัยกตเวทียุคคนเป็นดำดั้นมา เพื่อเพิ่มพูนมโนฐานิสงส์ ให้
สำเร็จตามควรแก่คติในสัมปรายาททุกประการ

กรมศิลปากร

วันที่ ๒๘ เมษายน พ. ศ. ๒๔๘๑

จดหมายเหตุ
เกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ ๓
ตอนที่ ๒

เหตุการณ์ในปีขวด พ. ศ. ๒๓๘๓

ญวนตั้งกองทัพนํากำกับเมืองเขมร และเข้าควบคุมการบ้านเมืองเขมร ด้วยหวังจะรวบรัดตัดตอนเมืองเขมร เขารวมเข้าไปไว้ในอาณาจักรญวน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) สมุหนายกเป็นแม่ทัพใหญ่ ยกออกไปตั้งมั่นอยู่ที่เมืองพัดบอง คอยคุมเชิงระวังมิให้ญวนรุกเข้าเข้ามา และคอยหนุนบำรุงเขมรเท่าที่จะมีโอกาสช่วยได้

แต่เพื่อให้ทราบเหตุการณ์ครั้งนั้นตลอด จำเป็นจะต้องเล่าถอยขึ้นไปถึงเรื่องเดิม ที่เป็นสาเหตุให้เกิดกระทบกระทั่งขึ้น ในระหว่างไทยกับญวนติดต่อกันเป็นลำดับมา คือ เดิมพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้อพยพพระราชไมตรีเกี่ยวข้องกับญวน ครั้งพระเจ้าเวียดนามยาลอง (องค์เลี้ยว) แห่งญวนแตกหนีมา ฝ่ายไทยช่วยหนุนบำรุงญวน จนเมื่อพระเจ้าเวียดนามยาลองปราบกบฏราบ

คาบแก้ว ต่อมาพระเจ้าเวียงคานมาตองอยากจะได้เมืองพุทไธมาศ
ของไทย จึงได้เจ้าเมืองเก่าออก และตั้งขุนนางญวนมาเป็นแทน
แล้วมาทูลขอภายหลัง ก็ได้เมืองพุทไธมาศไปโดยสะดวก

มาในรัชกาลที่ ๒ ญวนยังกันเอาเมืองเขมรไปเป็นสิทธิ์ของตน
เป็นเหตุให้ไทยไม่พอใจมาก แต่ก็ยังพยายามรักษาทางพระราชไมตรี
ให้คงอยู่เป็นปกติ

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๓ ญวนกันเอาเขตต์แดนเมืองเวียงจันทน์ตอนบน
ไปอีกเก่า ฝ่ายไทยจึงเหลือที่จะอดกลั้น พอเกิดกบฏขึ้นในเมืองญวน
เมื่อ พ. ศ. ๒๓๗๖ ไทยเห็นเป็นโอกาสสมควรจะทำตอบญวนบ้าง
จึงส่งกองทัพออกไปทั้งทางบกทางเรือ เจ้าพระยาบดินทรเดชา
(สิงห์ สิงหเสนี) เป็นแม่ทัพใหญ่ผู้สำเร็จราชการไปทางบก เจ้า
พระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) เป็นแม่ทัพเรือ บังเอิญกองทัพเรือไป
ทำการอ่อนแอ ในที่สุดต้องถอยทัพกลับหมด กองทัพเรือถอยมาตั้ง
พักอยู่จันทบุรี ฝ่ายกองทัพบกยกมาตั้งมั่นอยู่เมืองพัทลุง องค์เย็น
ขุนแม่ทัพญวนทราบว่างทัพไทยถอยหมดแล้ว ก็ให้องค์จันเบือพา
สมเด็จพระอุทัยราชาตามมาตั้งอยู่ที่เมืองพนมเป็นอีก

ต่อมา พ.ศ. ๒๓๘๒ เจ้าองค์อัม ซึ่งไทยช่วยหนุนบำรุงให้ปก
ครองเมืองพัทลุง อยากจะไปเป็นกษัตริย์ครองกรุงกัมพูชา เพราะ
รู้ไม่เท่าควมคึกคึกญวน เอาใจออกหากจากไทย ดอบกวาดค้อน
ครัวเมืองพัทลุงหนีไปเมืองพนมเป็น แต่พระพิทักษ์บดินทร (โถม)

พระนรินทรโยธา (น้อง) ยกมาสะกดกันเอาครวญไว้ได้ พอข่าวทราบ
มาถึงกรุงเทพ ฯ ก็โปรดให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)
เป็นแม่ทัพใหญ่ รับยกออกไปเมืองพัตมของทันที

เจ้าองค์อ้อมไปอยู่เมืองพนมเป็น ญวนก็จับส่งไปเมืองเว้ หาได้
สนับสนุนให้เป็นกษัตริย์ครองกรุงกัมพูชาไม่

รุ่งขึ้น พ.ศ. ๒๓๘๓ เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)
ยกไปล้อมเมืองโพธิสัตว์จับญวนได้มาก แต่เดี๋ยวก็ปล่อยญวนชะเลย
เหล่านั้กลับคืนไปหมด เพื่อช้อนความคิดของญวน ซึ่งมีเรื่องราว
เป็นหลักฐานปรากฏอยู่ในเอกสารต่อไปนี้

① ប្រជុំប្រជុំ ក្នុងរាជ្យ ចម្បងចម្បង ② ឲ្យដឹងពីអំណាច
 ចម្បងចម្បងចម្បងចម្បង ចម្បងចម្បងចម្បងចម្បង ចម្បងចម្បង
 ចម្បងចម្បង ③ ក្នុងប្រជុំប្រជុំចម្បងចម្បង ចម្បងចម្បងចម្បងចម្បង
 ក្នុង គ្រប់ប្រជុំចម្បងចម្បង ④ (ក្នុងរាជ្យ) ⑤ ប្រជុំប្រជុំចម្បងចម្បង
 ⑥ (ក្នុង) ⑦ ប្រជុំប្រជុំចម្បងចម្បង ⑧ ប្រជុំប្រជុំ ក្នុងប្រជុំប្រជុំ
 ក្នុង ក្នុង ចម្បងចម្បង ⑨ (ក្នុង) ប្រជុំប្រជុំ ⑩ ចម្បងចម្បងចម្បង
 ក្នុងចម្បងចម្បង ចម្បងចម្បង ⑪ ក្នុងចម្បង ក្នុង.....
 ប្រជុំប្រជុំ ប្រជុំ ក្នុង ក្នុង ក្នុងចម្បងចម្បង ក្នុង
 ក្នុងចម្បងចម្បងចម្បងចម្បង ក្នុង ក្នុង ក្នុងចម្បងចម្បង ក្នុង
 ក្នុង គ្រប់ប្រជុំចម្បងចម្បង ក្នុងចម្បងចម្បង ក្នុងចម្បងចម្បង ក្នុង
 ក្នុង (១២៣ ៤៥៦) ប្រជុំប្រជុំ ក្នុង ក្នុង ក្នុងចម្បងចម្បង

ក្នុង ១០៣

ចម្បងចម្បង ក្នុងក្នុងចម្បងចម្បងចម្បងចម្បង ក្នុង ក្នុងចម្បងចម្បង
 ក្នុង ០០៣ (ក្នុងរាជ្យ)
 ក្នុង ០០១ ចម្បងចម្បងចម្បង ក្នុង ០០២ ចម្បងចម្បងចម្បង
 ចម្បងចម្បងចម្បង (១២៣) ៤៥៦ ក្នុង ក្នុង ក្នុងចម្បងចម្បង ក្នុង

(ក្នុងរាជ្យ ក្នុង) គេចម្បងចម្បងចម្បងចម្បងចម្បង
 ① ប្រជុំ

(เป็น) ๒ ทางว่าจำนวนครัวเมืองชุมพรเก่าใหม่ ๑ (เป็น) ๔ (รวมเป็น) ๑๐ ระเบียบ ยังไม่ได้บอก กับส่งญวนเขมรจับได้ที่เมืองบริบูรณ์ส่งเข้ามา อ้ายสวามัว ๓ อี้เตียบเมี้ย ๓ (เป็น) ๒ บุตรอี้เตียบแดน ๑ (เป็น) ๓ อี้หมาย ๑ บุตรอี้เกรียงถุน ๑ (เป็น) ๒ อ้ายติแดน ๑ อี้สวาแดน ๓ (เป็น) ๒ (รวมเป็น) ๗ คน ให้หลวงศรีสมบัตินายกองเกวียนเมืองกบินทร์คุมมายังไม่ถึง

ใบบอก ฯ พณ ฯ สุ่มหนายกว่าได้ยกมาเมืองปัตตของณวันแรม ๗ ค่ำเดือนนี้ พระยาดังขโลก พระหดวงขุนหมื่น นายไพร่ ๖๐๐ คน เมืองตะคร้อนายไพร่ ๒๐๐ คน เมืองกรองนายไพร่ ๒๐๐ คน เมืองขลุงนายไพร่ ๑๐๐ คน (รวมเป็น) ๑๑๐๐ คน สิ่งของในค่ายเมืองโพธิ์สัตว์ (คือ) ข้าวสาร ๑๓๐ เกวียน ข้าวเปลือก ๓๒๐ เกวียน ปั้นใหญ่เหล็กกระสุน ๒๒ ไร่ (เป็น) ๓ ปั้นใหญ่ทองกระสุน ๒ ไร่ (เป็น) ๒ (รวมเป็น) ๕ ปั้นหามแค้นเหล็ก ๒๓ ปั้นหามแค้นทอง ๑๓ รวมเป็น ๓๖ ปั้นคาบศิลาดีมีเครื่องพร้อม ๒๘ ปั้นคาบศิลา มีแต่ถ้ำถ้อง (เป็น) ๓๒ ปั้นคาบชุด ๒๘๐ กระสุนใหญ่ ๒๒ ไร่ ๑๓๓ กระสุน กระสุนหามแค้น ๑๕๓๔ กระสุน กระสุนคาบศิลา ๑๖๒๒๐ กระสุน ดินดำหนัก ๑๔ หาบ ๓๓ ชั่ง ดินประสีขาว ๒๖ หาบ ๘๐ ชั่ง สุกพันกัน ๕ หาบ ๔๓ ชั่ง เชนงไม้ ๑๘๖ อัน ลูกหน้าไม้ปลายเหล็ก ๓๘๐ อัน ได้ ๔๘ บาน คาบยาว ๕ คาบสั้น ๒ (เป็น)

๘ เถ้ม ฆ้องโหม่งใหญ่ ๑ ฆ้องโหม่งเล็ก ๒ (เป็น) ๓ ใบ เหล็กกัณฑ์
 ๓๔ กัณฑ์ เตี้ยม ๑๒ เถ้ม ขวานหมู ๑๓ เถ้ม ผาด ๑๒๐ เถ้ม
 ทวนมีด้าม ๑๐๖๑ เถ้ม ทวนไม่มีด้าม ๒๐ เถ้ม (รวมเป็น) ๑๐๘๑ เถ้ม
 พลุ ๒๕ ดอก ใต้ชวาก ๓๒๘ ดอก ใต้ใหญ่ ๔ ดอก ขวากหลุม
 เหล็กติดกระดาน ๕๘ แผ่น อยู่รักษาค่ายจาย ๓ ค่าย ไกลกับ
 เมืองโพธิสัตว์ ๘๐๐ เถ้ม พระยาปราชิน พระรามพิชัย พระชนะ
 รณชาติ พระวิชัยสงคราม พระยกกระบี่ ไคราช นายไพร่ ๑๒๐๐
 (เป็น) ๓๗๘๓ คน ดาวท่าล้าน เมืองสุพรรณ เมืองดงบุรี เมือง
 อินท บึงใหญ่จ่าง ๑ บึงใหญ่ดัมมาทิสฐิ ๓ บึงใหญ่ฤทธิราชัย
 ๑ (เป็น) ๕ บ่อ บึงสำหรับเมืองปัตของ ๑๑ (เป็น) ๑๖ บ่อ บึง
 หามแด่น ๓๐ บึงคาบศิลา ๑๕๐๐ ดินค้ำหนัก ๓๐ หาบ เมืองขลุ
 เมืองกรอง กับครัวเมืองตะคร้อใกล้กะพงหลวง ให้ญวนเข้ามาอยู่
 เมืองโพธิสัตว์ คำขอพระยาพิพัฒน์นอกราชการดำนญวน บอกมาณ
 วันแรม ๑๒ ค่ำเดือนยี่

ฉบับหนึ่งว่าหลวงกำจรใจราช ขุนนางจ่านง ขุนรามาภิรักษ์
 ข้าราชการอุปฮาดราชวงศ์เมืองอุปด บอกส่งทองเงินสิ่งของแทนเงิน
 ด้วยให้ หมอดพรม หมื่นทิพ คุณดงมาเมืองอุปด ทองคำฝู ๑ คำตั้ง
 ๑ บาท เงินตราไทย เงินตราลาว เงินแน่น..... เงินน้ำหักคิดเป็นเงิน
 ๘ ชั่ง ๑ คำตั้ง ๑ เฟื้อง ส่งเมืองปาสัก ทองคำฝู ๑๒ คำตั้ง ๓ บาท

๑ ตำดั่ง ๑ เฟื้อง เงินตราไทย เงินตราลาว เงินแท่งมีด เงินราง
เงินแน่นดู เงินน้ำหก คิดเป็นเงิน ๒๓ ชั่ง ๕ ตำดั่ง ๑ บาท ๑ ตำดั่ง ๑ เฟื้อง
ของแทนเงินด้วยส่งตามระยะทางเมืองอุบล เร่ว ๒ หาบ ๔๐ ชั่ง ครั่ง
๓ หาบ ๖ ตำดั่ง ตีผึ้ง ๑ หาบ ๑๗ ชั่ง ใหม ๑ หาบ ๘๗ ชั่ง ๘ ตำดั่ง
เมืองปาดักเร่ว ๗ หาบ ๑๖ ชั่ง ครั่ง ๖๐ ชั่ง ตีผึ้ง ๔๕ ชั่ง กับ
เกี้ยกต้อมได้ ครวเมืองพ้อง เพี้ยวงศ์ไชยา ชายหญิง ๑๑๗ คน
ครวพระอินทร์เชียงใหม่ เมืองชุมพรตั้งอยู่บ้านพิดอกชายหญิง ๑๖๐ คน
(เป็น) ๒๗๗ คน กับชำระได้เก่าใหม่ฉกรรจ์ ๔๔๘ คน ครว ๑๗๑๗ คน
(เป็น) ๒๑๖๖ คน เด็กเมืองพ้องหนีไปแอบแฝงชำระได้เมืองปาดัก
เมืองคำทองใหญ่ชายหญิง ๑๕ คน มอบให้ชนบ้องพดขันธ์ไว้ แต่
เงินด้วย ๓๓ ชั่ง ๖ ตำดั่ง ๑ บาท ๒ ตำดั่ง ๑ เฟื้องนั้นเอาไว้ในกองทัพ
แต่ทองคำฝูย ๓๓ ตำดั่ง ๒ บาท ๓ ตำดั่ง ๑ เฟื้อง ๑ โปนมอบให้จระหมื่น
สัตว์เพี้ยภูมิกัดคุมเข้านาดัง บอกมาวันพุช แรม ๑๓ ค่ำ เดือนยี่
กระวานจัดซื้อมาหาบละ ๑ ชั่ง ๑๐ ตำดั่ง ตั้งเข้าครั้งก่อน ๑๓ หาบ
ครึ่งนเก่า ๗ หาบ ใหม ๑๕ หาบ ๒๒ หาบ ๓๕ บาท เป็นเงิน ๕๒ ชั่ง
๓๐ ตำดั่ง

ฯ พณฯ สมุหนายกบอกขอเงิน.....ด้วยไว้กับเงินทดวงพระราช
ทานออกไปจากกรุงฯ เป็นเงินมีทุนเงินทดวงพระราชทานแรกยกออกไป
๓๐ ชั่ง เมืองปาดัก ๗ ชั่ง ๑๓ ตำดั่ง ๓ ตำดั่ง เงินด้วยเมืองสันทนคร
๑๗ ชั่ง ๘ ตำดั่ง ๑ ตำดั่ง ๑ เฟื้อง เมืองอุบล ๒ ชั่ง ๓๔ ตำดั่ง ๒ บาท

๓ ถัดถึง ๑ เฟื้อง เมืองแสนปาง ๓ ชั่ง ๑๒ ตำดิ่ง ๑ บาท (เป็น)
 ๓๑ ชั่ง ๖ ตำดิ่ง ๑ บาท (เป็น) ๖๑ ชั่ง ๖ ตำดิ่ง ๑ บาท

เงินหลวงพระราชทานออกไป ๒๓๐ ชั่ง เงินค่านาเมืองนครราชสีมา
 ๒๒๗ ชั่ง ๑๘ ตำดิ่ง ๒ บาท ๑ เฟื้อง เงินช่วยกองนอกพระราชวังบวร
 ๑๓ ชั่ง ๑ ถัดถึง ๑ เฟื้อง (เป็น) ๑๕๐ ชั่ง ๑๘ ตำดิ่ง ๓ บาท เงินช่วย
 เมืองปาดัก ๕๒ ชั่ง ๓ ตำดิ่ง ๑ เฟื้อง เมืองอุบล ๔๘ ชั่ง ๑๘ ตำดิ่ง
 ๑ บาท ๑ เฟื้อง เมืองรัตนนคร ๔๔ ชั่ง ๔ ตำดิ่ง ๒ บาท ๒ ถัดถึง เมือง
 แสนปาง ๓ ชั่ง ๑๒ ตำดิ่ง ๑ บาท (เป็น) ๑๕๐ ชั่ง ๘ ตำดิ่ง ๓ บาท
 ๓ ถัดถึง ๑ เฟื้อง (เป็น) ๒๘๑ ชั่ง ๘ ตำดิ่ง ๒ บาท ๓ ถัดถึง ๑ เฟื้อง
 เงินพระพิเรนทรเทพชำระมาแต่เมืองนคร ๔๓ ชั่ง ๑๕ ตำดิ่ง (เป็น)
 ๕๖๕ ชั่ง ๓ ตำดิ่ง ๒ บาท ๓ ถัดถึง ๑ เฟื้อง มีชวดเงินหลวงพระราชทาน
 ออกไป ๒ ครั้ง ๒๐๐ ชั่ง มีมะแม ๒ ตำดิ่ง ๓ บาท ๓ ถัดถึง มีวอก
 ๒ ชั่ง ๑๗ ตำดิ่ง ๓ ถัดถึง เงินค่านาเมืองนครราชสีมาจำนวนประกาศ
 ๒๒ ชั่ง ๖ ตำดิ่ง ๒ บาท มีจอบ ๑๐๒ ชั่ง ๑๓ ตำดิ่ง ๑ บาท ๑ เฟื้อง
 (เป็น) ๑๒๗ ชั่ง ๑๘ ตำดิ่ง ๒ บาท ๑ เฟื้อง เงินช่วยกองนอกพระราช
 วังบวรของพระมหาพิชัยศตลักษณ์ ๒ ชั่ง ๑๔ ตำดิ่ง ๒ บาท ๒ ถัดถึง
 กองพระมหานรงค์ ๗ ชั่ง ๕ ตำดิ่ง ๒ ถัดถึง ๑ เฟื้อง กองหลวงเทศาภิบาล
 ๓ ชั่ง ๑ บาท ๓ ถัดถึง (เป็น) ๑๓๑ ชั่ง ๑ ถัดถึง ๑ เฟื้อง (เป็น) ๑๕๐ ชั่ง
 ๑๘ ตำดิ่ง ๓ บาท เงินช่วยเมืองอุบล ๔๗ ชั่ง ๔ ตำดิ่ง ๒ บาท ๑ ถัดถึง
 เมืองปาดัก ๔๕ ชั่ง ๑ ตำดิ่ง ๓ บาท ๑ ถัดถึง ๑ เฟื้อง เมืองรัตนนคร

๒๖ ชั่ง ๑๖ ตำลึง ๒ บาท ๓ เฟื้อง (เป็น) ๑๓๘ ชั่ง ๒ ตำลึง ๓ บาท
๒ ตำลึง ๑ เฟื้อง เงินรายพระพิเรนทรเทพชำระลงมาแต่เมืองนครพนม
๔๓ ชั่ง ๑๕ ตำลึง (รวมเป็น) ๕๖๓ ชั่ง ๑๗ ตำลึง ๒ บาท ๒ ตำลึง
๑ เฟื้อง

จำหน่ายจัดซื้อกระวานโพธิ์ดำ บัณฑิต ๒ ครั้งหนัก ๓๕ หาบ
เงิน ๕๒ ชั่ง ๓๐ ตำลึง จัดซื้อข้าวขนนางไฉ่ ๘ เมืองข้าว ๑๑๕๘
๑๔
๐

เงิน ๑๓๘ ชั่ง ๔ ตำลึง ๓ บาท ให้พระยาราชนิฤทธาไปราชการทาง
เมืองกระพงต์วาย เงิน ๕๐ ชั่ง (รวมเป็น) ๒๒๓ ชั่ง ๑๔ ตำลึง ๓ บาท

ฉบับที่ ๒

สำเนาแปลอักษรสารแม่ทัพญวนถึงเจ้าพระยา
บดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เรื่องขอผูกทางไมตรีกับไทย

วันอังคารเดือนยี่ขึ้น ๓ ค่ำ ปีชวดโทศก เทรนติเตินไต แม่ทัพ
ใหญ่ ไห่ฮงเอี้ยงฮอยเหื่อง กับองพอดันบิน องทงเมี่ยน ถือหนังสือ
มาณศาจากทางช้างค้ายเมืองโพธิสัตว์ (แปลออกได้ความว่า)

เตินไตเคื่องกุญ แม่ทัพใหญ่ หนังสือมาแม่ทัพใหญ่นครไทย
โกยจิกได้ทราบ

ด้วยอยู่ณวันขึ้น ๘ ค่ำเดือนนี้ องค์โปนจิกได้ใช้กำลังเป็นทัพหน้า
ยกมารบเขมรเมืองโพธิสัตว์นั้น ทัพหน้ามาถึงกลางทางได้พบกับคนใช้
กวานเคตก กับคนปลัด ไปถึงว่าโกยจิกนำกำลังมาถึงเมืองโพธิสัตว์
แล้วโกยจิกได้ให้หนังสือบอกเป็นไมตรีอย่ารบแก่กัน จึงกวานเคตก,
กวานตะเวียนภูต้อ, กวานพอดันบิน, กวานเทิงเมี่ยนกับโกยจิกได้
เป็นไมตรีด้วยกัน จึงโกยจิกใช้กำลังตั้งขุนนางทั้งสี่คนกับไพร่พล
เครื่องศาสตราอาวุธไปทางบกทางน้ำ จะไปทัพหน้านั้นหาว่าเป็นแน่
ประการใดไม่ จึงหยุดกำลังอยู่กระพงหลดอง ใช้คนนำเรียนถึงโปนจิก
จึงรู้ว่าโกยจิกนั้นททางช้างหน้าช้างหลังจึงทำตอบถุก ครั้นถึงกวานเคตก
ไปแล้วนำหนังสือฉบับหนึ่งไปนั้น โปนจิกครุ้ได้รู้แล้ว กวานเคตก,

กวางพอดันบิน, กวางเทิงเบียน, เวียนครบราซการ โยจิกอยาก
เป็นไมตรีเหมือนแต่ก่อน โปนจิกได้ทราบใจโยจิกถกนัก กวาง
เตดก, กวางพอดันบิน, กวางเทิงเบียน ได้เรียนว่าโยจิกได้พูดว่า
๒ ฝ่าย บัดนี้^๕ไม่ได้รับกันหยุดอยู่ก่อน ต้องการอะไรขุนนางทั้ง^๕นั้น
ก็ไปแล้ว โยจิกก็ให้ไปทูลสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ใ้การคนไป
ว่าการเป็นไมตรีนั้น โปนจิกนึกคำโยจิกว่าการไมตรีก็เป็นเนไม่
หัด^๕เลย แต่ว่าการ^๕นั้นเป็นการช้ายดียวแล้วเป็นการใหญ่ไม่อาหรับ
แต่คนเดียว

จึงได้นำเนื้อความกับหนังสือไปทูลพระเจ้าเวียดนามคิดอ่านเห็น
จะได้คนใช้กับคืนมา ถ้าจะต้องพระนครเป็นไมตรีตั้งนั้นอนาประชา
ราชฎีก่ดุษฎบาย แต่บัดนี้^๕อยู่คอยได้ข่าวคนใช้ไปกลับมานั้นทาง
ไซ่ง่อนอยู่ไกลวันเดือนช้ายอยู่ ถ้าต้องฝ่ายพร้อมทั้งทัพใหญ่ ห็นเหมือน
ดังสัยกันอยู่ ยังหาทันแน่นั้น ด้วยคำกวางเตดก, กวางอานพ, กวาง
พอดันบิน, กวางเทิงเบียน พูดว่า โยจิกก็ไปดังนั้น โยจิกได้คิด
เห็นก่อนนำกำลังไปจะคิดอ่านการไมตรี จึงโปนจิกบังคับกำลังทัพหน้า
ให้หยุดก่อน ถ้าโยจิกนำกำลังไปนั้น โปนจิกกำลังทัพหน้าอยู่ พวก
ทัพหลังก็ไปนั้นดังสัย ถ้าโยจิกคิดไปวันใดก็ให้มีหนังสือไปให้^๕
ด้วย บัดนี้^๕เป็นไมตรีด้วยกันอย่าดังสัยอีก ซึ่งการเขมรนั้นโยจิกว่า
กับกวางเตดก กวางอานพ กวางพอดันบิน กวางเทิงเบียน ว่าเขมร
มันยันแหลมทั้งสองข้าง เคยคิดฉินหน้ามันคนไปเมืองพระตะบอง

๗ พองหมดเรื่อง^{๕๕} โภยจึกก็รู้หาเป็นแนการทำผิดอยู่มันจึงคำรามว่า
 มากทำไม ด้วยเขมรขุนนางหมดกันทำเป็นข้านอก มันชวนกันทำเป็น
 ขาคึกฆ่าฟันกำลังและราษฎรญวนเป็นอันมากนั้น มันมีโทษ กับโปนจึก
 ก็เหมือนมีโทษกับนครไทย บัด^{๕๖}ขุนนางกับไพร่ญวนไปรบกับมัน ๆ
 ชื่นแข็งแรงไม่ทันระงับโทษลง จะให้ราษฎรมันอยู่สุขเหมือนแต่ก่อน
 บัด^{๕๗}มันอยากสู้^{๕๘} จะไม่ฆ่าฟันมันอย่างไรได้ ความ^{๕๙}นี้ทำประการใด
 ก็ให้รู้ด้วย บัด^{๖๐}นี้ใช้คนมีสติปัญญาให้นำหนังสือมาให้ทราบเป็นการ
 แน่^{๖๑}บัดนี้, หนังสือมาณวันเดือนยี่^{๖๒}ชวดโทศก (พ.ศ. ๒๓๘๓)

ฉบับที่ ๓

อักษรสารเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

ตอบแม่ทัพญวน

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก อัครมหาเสนาธิบดี
อภัยพิริยบรมภพฯ แม่ทัพใหญ่ ณกรุงเทพฯ ผู้สำเร็จราชการ
มายัง เสด็จไต่เคืองญวน แม่ทัพใหญ่ ณกรุงเวียตนาม ผู้สำเร็จราชการ
ด้วยมีหนังสือให้องเวียงงอยเอ็ง กับกวนพอดันบิน, กวน
เท็งเบียน นำไปณเมืองโพธิสัตว์ เป็นอักษรญวนฉบับ ๑, ดำเนา
อักษรเขมรฉบับ ๑ นั้น ได้แจ้งข้อความตามหนังสือโดยจึกทุก
ประการแล้วก็มีความยินดียิ่งนัก ซึ่งโดยจึกได้นำเนื้อความกับหนังสือ
ซึ่งให้กวนเตก กวนตะเวียนภูต้อ ไปกราบทูลพระเจ้ากรุงเวียด
นามให้ทราบ จะให้ทรงยินดีในทางพระราชไมตรี และไมตรีทั้งสอง
พระนคร ชุนนางราษฎรซึ่งเป็นข้าขอบขัณฑสีมาทั้งสองฝ่ายจะได้อยู่
เย็นเป็นสุขสบายนั้น ก็ชอบตามโบราณราชประเพณีสืบมาแต่ก่อนนั้น
ขอให้เทพดาช่วยทรมารุงโดยจึกให้สำเร็จทางพระราชไมตรีทั้งสอง
ตามพระนคร จะได้ปรากฏชื่อเสียงเป็นที่สรรเสริญแก่นานาประเทศ
อยู่ชั่วฟ้าดินนี้ จึงให้พระอินทร์ ธิบาต, หดวงดบาคาด, หดวงดัดดี
เมืองนครมายินต์นั้น อย่าให้โดยจึกมีความรังเกียจสงสัยต่อไปเลย
ซึ่งว่าเขมรหัวเมืองทั้งปวงพากันไปเมืองพระตะบอง ชวนกันทำเป็น

ข้าศึกฆ่าฟันกำลังแฉะราษฎรญวน ว่ามีโทษอยู่เป็นอันมากนั้น ให้
 โขยจกักริตรของอดโทษหัวเมืองเขมรทั้งปวงไว้ก่อน ถ้าแฉะเจ้านาย
 พระยาพระเขมร ราษฎรหัวเมืองทั้งปวงค้นเข้าบ้านเมืองเป็นปรกติ
 พร้อมมูลเรียบร้อยแล้ว โขยจกักริตรจะคิดอ่านจัดแจงกระทำประการใด
 ก็จะได้โดยง่ายสะดวกทุกประการ ข้อความทั้งนี้ โขยจกักริตรเห็นข้างหน้า
 ข้างหลัง แล้วก็จะไม่หนักแรงทแฉะทวาร การที่จะสำเร็จโดยเร็ว
 ถ้าพระอินทร์ ธิบาล, หลวงดบบาดาด, หลวงดัดดี มายินต์
 กลับคืนไปแล้ว ก็จะได้เลิกทัพใหญ่กลับไปตั้งพักราชการอยู่ณเมือง
 พระตะบอง ที่กองพระนรินทร์โยธา ปลัดเมืองพระตะบองนั้น จะต้อง
 ถือน้ำสัตย์ไปพูดจาบอกกล่าวแก่พระยาพระเขมร ราษฎรเมือง
 พนมเปญให้รู้ราชการว่า ต้องพระนครเป็นทางพระราชไมตรีแก่กัน
 อย่าให้เกิดรบพุ่งฆ่าฟันแก่กองทัพญวนสืบไป ขอให้โขยจกักริตรญวน
 ที่มีสติปัญญากำกับลงไปกับพระนรินทร์โยธา ปลัดเมืองพระตะบอง
 พระยาพระเขมรหัวเมืองทั้งปวงจะได้เห็นเป็นที่เชื่อถือตามหนังสือและ
 ถ้อยคำพระนรินทร์โยธาปลัด ถ้าแฉะหนังสือที่โขยจกักริตรส่งไปเมืองเว้
 พระเจ้ากรุงเวียตนามจะโปรดความมาประการใด จะได้มีหนังสือ
 บอกไปมาให้รู้ราชการด้วยกันทั้งสองฝ่ายโดยเร็ว และข้อความใน
 หนังสือซึ่งมีมาทั้งนี้ ด้วยห้ามญวนที่รู้แปลหนังสือสันตติชดเจนไม่
 หนังสือไทยแปลเป็นเขมร หนังสือเขมรแปลเป็นญวน ความจะ
 เหลือเกินประการใด อย่าให้โขยจกักริตรน้อยใจเลย หนังสือมา
 ณวันพฤหัสบดี เดือนนี้ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีมะโรงไทศก

ฉบับที่ ๔

ใบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่ส่งมุนายก มาถึงพระยา
มหาอำมาตย์ ได้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบฝ่า
ละออง ฯ

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าบอกเข้ามาแต่ก่อนว่า ข้าพระพุทธเจ้ากับ
นายทัพนายกองจะถอยทัพกลับเข้ามา ตั้งพักราชการ อยู่ณเมืองพระ
ตะบอง ข้าพระพุทธเจ้าได้จัดให้พระยาสังขโลก เจ้าเมืองโพธิ์สัตว์
พระ ทดอง ขุนหมื่น นายไพร่ ๖๐๐ คน, เมืองตะคร้อนายไพร่
๒๐๐ คน, เมืองครองนายไพร่ ๒๐๐ คน, เมืองทกตุนายไพร่ ๑๐๐
คน, เข้ากัน ๔ เมืองนายไพร่ ๑,๑๐๐ คน ให้อยู่รักษามันเมือง
ครอบครว, ตั้งพักราชการลาดตระเวนอยู่ณเมืองโพธิ์สัตว์ แล้ว
ข้าพระพุทธเจ้าได้จัดให้พระยาปราจินบุรี กับพระรามพิชัย, พระชนะ
รณชิต, พระวิชิตรังคราม, พระพรหมภักดี ยกรบัตร์เมืองนครราช
สีมา ลาดท่าด่าน ลาดเมืองสุพรรณ ลาดเมืองลพบุรี เมืองอินทร์
เข้ากันนายไพร่ไทยลาวในกรุงหัวเมือง ๓,๓๘๓ คน บินจ่ารง ๑ บอก
บินดัมมาทิวรี ๓ บอก บินฤทธิภาชัย ๑ บอก รวม ๕ บอก บิน
ใหญ่ดำหรับเมืองพระตะบอง ๑๑ บอก กระสุน ๓ นิ้ว ๔ นิ้ว ๒ นิ้ว
ถึง เข้ากัน ๑๖ บอก บินหามแถ่น ๓๐ บอก บินคาบคีตา ๑,๕๐

บอก ดินดำหนัก ๓๐ หาบ ให้ตั้งค่ายมั่นอยู่ณบ้านจำอยู่ ๓ ค่าย ทาง
 ไกลกับเมืองโพธิสัตว์ ๘๐๐ เส้น เกตุออกจะมีราชการเมืองโพธิสัตว์
 ระยะทางไกลกัน จะได้รับเพิ่มเติมอุดหนุนไปช่วยกันให้ทันท่วงที ทั้ง
 จะได้อาศัยเสบียงอาหารไกลกันกับฉางด้านนันทรี ได้ให้ชนชาวใน
 ค่ายญวนมาได้ในค่ายใหม่ ณเมืองโพธิสัตว์ ได้ข้าวสาร ๓๓๐ เกวียน
 ข้าวเปลือก ๓๒๐ เกวียน จะได้แจกจ่ายกองทัพเขมรครอบครัวเขมร
 รับพระราชทานต่อไป กับสิ่งของ ๆ ญวนมอบให้ปืนใหญ่เหล็ก
 กระสุน ๒ นวถึง ๓ บอก ปืนใหญ่ทองกระสุน ๒ นิ้ว ๒ บอก รวม
 ๕ บอก, ปืนหามแค้นเหล็ก ๒๓ บอก ทอง ๓๓ บอก รวม ๓๖ บอก,
 ปืนคาบศิลาตีเครื่องพร้อม ๒๘ บอก มีแต่ดังกด้อง ๔ บอก รวม
 ๓๒ บอก, ปืนคาบชุด ๒๘๐ บอก รวมปืนคาบศิลาคาบชุด ๓๓๒
 บอก กระสุนปืนใหญ่ ๒ นิ้ว ๓ นิ้ว ๔ นิ้ว ๑,๐๓๓ กระสุน, กระสุน
 หามแค้น ๓,๕๓๔ กระสุน, กระสุนคาบศิลา ๑๖,๒๒๐ กระสุน, ดินดำ
 หนัก ๑๔ หาบ ๓๓ ชั่ง, ดินประติงขาวหนัก ๒๖ หาบ ๘๐ ชั่ง
 สู้พันกันหนัก ๕ หาบ ๔๓ ชั่ง, คาบยาว ๕ เล่ม คาบสั้น ๒ เล่ม
 รวม ๗ เล่ม พ้องโหม่งใหญ่ ๓ เด็ก ๒ รวม ๓ ใบ, เหล็กก้อน
 ๓๔ ก้อน เลี่ยม ๑๒ เล่ม ขวานหมู ๑๓ เล่ม ฆาต ๓๒๐ อัน, ทวน
 มีด้าม ๓,๐๖๓ เล่ม ไม่มีด้าม ๒๐ เล่ม, รวม ๓,๐๘๓ เล่ม พล
 ๒๕ บอก, ไค้ชวาก ๓๒๘ ดอก ไค้ใหญ่ ๔ ดอก, ขวากหลุมเหล็ก
 ตีกระดาน ๕๘ แผ่น เขนงไม้ ๓๘๖ เขนง, ดูกหน้าไม้ใส่ปลายเหล็ก

๓๘๐ อัน, ได้ ๔๘ บาน แต่ครอบครวเมืองขลุ เมืองตรอง เมือง
 ตะกร้อ ๓ เมืองนี้ใกล้ทำกระพงหลวง ทำกันจอ เป็นที่ใกล้ทัพเรือ
 ญวนไปมาจะได้ใจไม่ได้ ข้าพระพุทธเจ้าจะให้ผ่อนครอบครวมาได้
 ณเมืองโพธิสัตว์ ได้ให้แก่นายไพร่ชายฉกรรจ์ผดัดเปลี่ยนกันดา
 ตระเวนรักษาบ้านเมืองด้านทางใต้ทั้งสามเมือง แต่คนเมืองบริบูรณ์
 เมืองลาดปะเยื่อนั้น ให้อยู่รักษาครอบครวตามบ้านเมืองก่อน ถ้ามี
 ราชการให้ยกมาช่วยบรรจบเมืองโพธิสัตว์ให้สิ้น ณวันเดือนยี่
 แรม ๘ ค่ำมีสวดโทศก ข้าพระพุทธเจ้ากับเจ้าพระยานครราชสีมา
 นายทัพนายกองได้ยกกลับ เข้ามาพึ่งราชการอยู่ณเมืองพระตะบอง
 ถ้าราชการเรียบร้อยอยู่ ข้าพระพุทธเจ้าจึงจะให้เจ้าพระยานครราช
 สίมา ทัพหัวเมืองลาวทั้งปวงเลิกกลับคืนไปบ้านเมือง ถ้าญวนจะมี
 หนังสือมาถึงข้าพระพุทธเจ้าณเมืองพระตะบอง ไม่มีผู้ใดที่รู้ย่าง
 ธรรมเนียม จะได้พูดจาโต้ตอบกับญวน ถ้ามีที่จจะรู้แปลหนังสือญวน
 ดั้นทักขัตเจน ณเมืองพระตะบองก็ห้ามไม่ ข้าพระพุทธเจ้าขอรับ
 พระราชทานพระยาพิพัฒน์โกษาออกราชการ กับด่ามแปลหนังสือ
 ญวนออกไป ณเมืองพระตะบอง จะได้พูดจาแปลหนังสือญวน
 ค่อยไป ข้าพระพุทธเจ้าได้สั่งค้นหนังสือสัญญาญวนฉบับ ๓, ด่าเนา
 ข้าพระพุทธเจ้ามีไปถึงเสนาบดีผู้ใหญ่เมืองเว้ฉบับ ๓ มอบให้
 เจ้าหมื่นสรวรเพ็ชฌัญญักดิ์, หลวงนายสิทธิ นายเวนมหาดเล็ก หมื่น

๑๘

ราชฤทธิ์ ตำรวจนอกขวา, หมื่นจินตารักษ์ ตำรวจดนมขวา เข้า
มาแจ้งราชการด้วยแล้ว

หนังสือมาณวันอังคารเดือนยี่แรม ๑๒ ค่ำ ปีชวดโทศก. (พ.ศ.
๒๓๘๓)

ฉบับที่ ๕
คำให้การขุน
กองพระยาสังขโลกส่งมาให้แม่ทัพใหญ่ผู้สำเร็จราชการ

ณวันเดือนยี่แรม ๘ ค่ำมีขุดโทศก ได้ตามญวนทั้ง ๓๐ คน ซึ่ง
หนีขึ้นมาแต่ค่ายเมืองพนมเปญให้การว่า ราชการของที่อยู่รักษา
ค่ายพนมเปญนั้นชื่อของจันตันบิน ๑ ของภอนันบิน ๑ ต้องคนมีไพร่ญวน
ประมาณ ๓,๐๐๐ คน แล้วองแม่ทัพขึ้นมาใหม่ชื่อของท่าตานไตทาน
มีไพร่ญวน ๕๐๐ คน ขึ้นไปบนแต่ณวันเดือนยี่แรมคำหนึ่ง ว่าไป
ตามองเตียนกญู หาทราบว่าจะไปด้วยราชการดังใดไม่ เมื่อครั้งก่อน
องเตียนกญูทำหนังสือให้ไปต่อตวงญวนครวัดแต่บ้านด่าง ว่าเขมรไม่
มีโทษอะไรกับญวน แล้วเขมรชวนกันพาบุตรภรรยาหนีทั้งบ้านเรือน
ข้าวของเสียเป็นอันมาก ให้ครัวญวนขึ้นมาเอาข้าวของเขมรที่ทิ้งไว้
ครัวพวกญวนขึ้นมาถึงค่ายเมืองพนมเปญแล้ว ให้ชักเอาแต่ชาย
ฉกรรจ์ไว้ ผู้หญิงนั้นไว้ให้อยู่รักษาเรือ ผู้ชายนั้นให้รักษาค่ายเมือง
พนมเปญทั้งกลางวันกลางคืน แล้วจ่ายข้าวสารให้กินหาอิมไม่ลำบาก
นัก จึงพากันหนีมาที่หลังอีกเป็นอันมาก องเตียนกญู องเตดกกกับอง
โดยองกายขึ้นไปถึงอยู่เมืองกระพงสวาย เมืองกระพงซนัง แต่ก่อนนั้น
หายไ้หาทราบว่าราชการเป็นประการใดไม่ แล้วเรือครัวเขมรญวน
ให้เรือประทุนเสียเอาเป็นเรือรบ ได้ตามญวนๆ ให้การว่าทราบความ
แต่เท่านั้น

ฉบับที่ ๒

คำให้การนายญวน

ณวันเดือนยี่แรม ๓๐ ค่ำปีชวดโทศก คักราช ๓๒๐๒ ได้ตาม
ญวนตัวนาย ๒ คน อดกายเทียบกับไพร่ญวน ๓๐๖ คนให้การว่า
หนีมาจากเมืองพนมเปญมาด้วยกันทั้งนี้บ้านเรือนอยู่เมืองไซ่ง่อน
เป็นคนทำไร่นากิน องค์ผู้ใหญ่ให้ข้าพเจ้ามาทวงถามมาให้ทำค่ายเมือง
ไซ่ง่อน ครั้นไม่เห็นทำค่ายให้ทำเรือน ๕ หลังกับรั้วให้เจ้าผู้หญิง ๓
องค์อยู่ แล้วจับข้าพเจ้าใส่เรือแ่งโอแ่งทรายมาณเมืองพนมเปญ แต่
ณเดือน ๓๓ ข้างขึ้น อยู่กว่า ๓ เดือนมาแล้ว ๆ ให้ทำค่ายชนิด
ระมัดระวังทั้งกลางวันกลางคืน จำยั่ววให้กินก็ไม่พอ และญวน
กองทัพกับญวนครัวเมืองพนมเปญ เกิดความโง้งงารากตายเสมอทุกวัน
เป็นอันมาก และข้าพเจ้าได้ยินดีว่าทัพไทยยกมาเมืองโพธิ์สัตว์ ทัพ
ญวนรบแพ้ทัพไทย ญวนเข้าหาทัพไทยเสียสิ้น ว่าช้างทัพไทยเอ็นดู
มิได้ฆ่าฟันแต่ตักคนหนึ่งก็ปล่อยไปเสียสิ้น และข้าพเจ้าได้ยินว่ากอง
ทัพไทยยกไปด้วยกันกับเขมรล้อมบ้องกันทุกทาง ข้าพเจ้าวิตกกังวลจะ
ทนไม่ได้จึงพากันหนีเข้ากัน ๓๖๐ คน พดักกันเสีย ๕๒ คน นายทัพ
นายกองจับเขมรได้ ๓๘๐ คนทั้งข้าพเจ้า แต่ไพร่ญวนซึ่งอยู่ในค่าย
เมืองพนมเปญนี้จะหนีมาที่หลังข้าพเจ้าอีกเป็นอันมาก จำนวนไพร่
ญวนในค่ายประมาณ ๓,๐๐๐ เศษ องค์เทียบตาน องค์ดกโบเป็นผู้

ใหญ่ เมื่อณวันเดือนยี่แรม ๘ ค่ำ ข้าพเจ้าเห็นองคกโมกับไพร่ญวน
๕๐๐ คน เรือแจวโอเรือแจวทราย เรือมันดองกับเรือครวญวน แล
ลงไปเมืองไซ่ง่อนเป็นอันมาก ราชการข้างญวน ข้าพเจ้าเป็นนายได้
รู้เห็นแต่เท่านั้น

ฉบับที่ ๗

ใบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

หนังสือ เจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่ส่งมุนายก มาถึงพระยามหาอำมาตย์ ได้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยข้าพระพุทธเจ้าบอกมาแต่ก่อนว่า ให้พระฤทธิสงครามนำพระยาพิบูลยราช พระยาสุริโยไทย พระยาวงษาด้วรี พระสุรินทรธิบตี พระราชานุชิต พระมหานุชิต พระชัฎเศไช พระชิตสงคราม พระไกรสร พระธำมรงค์ด้วรี กับหนังสืออักษรเขมร ๑๘ ฉบับ เข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท กราบบถวายบังคมขอพระองค์ด้วงออกไป ครอบครองพระยาพระเขมรอาณาประชาราษฎร์ แจกมาในบอกข้าพระพุทธเจ้าแต่ก่อนนั้นแล้ว ครั้นณวันเดือน ๓ ขึ้น ๑๐ ค่ำมีขบวนโทศก พระยาสีหราชเดโช หลวงเทพเพนทร์ เชิญท้องตราพระราชดำห์โปรดเกล้า โปรดกระหม่อมออกไปถึงข้าพเจ้านายทัพนายกอง ทรงพระมหากรุณาโปรดพระราชทานให้พระองค์ด้วงออกไปครอบครองบ้านเมืองอาณาประชาราษฎร์ บังคับบัญชาพระยาพระเขมรทั้งปวงสืบแล้ว จะได้ยกย่องพระบวรพุทธศาสนาให้เป็นที่พักกับบรรดาเขมรทั้งปวงสืบต่อไป สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ได้พระราชทานเครื่องยศถาศักดิ์ และเครื่องอุปโภคสำหรับเกียรติยศแก่พระองค์ด้วง กับพระแก้วมรกตหน้าตัก ๕ นิ้วทรงเครื่องทองคำองค์หนึ่ง ผ้าไตรเนื้อดี ๑๐ ไตร กับเครื่อง

บริกขารพร้อม ข้าพระพุทธเจ้าจะได้จัดแจงให้แก่พระองค์ด้วงถวาย
 พระสงฆ์ที่จะตั้งเป็นราชาคณะฐานานุกรม แล้วให้ข้าพระพุทธเจ้า
 ทำหนังสือประกาศบอกไปถึงพระยาพระเชมรเจ้าเมืองกรมการทั้งปวง
 ให้รู้ความทั่วกันว่า พระยาพระเชมรพร้อมใจกันมีหนังสือให้พระยา
 พิบูลยราช พระยาสุริโยไทย พระยาพระเชมรเข้ามาขอพระองค์ด้วง
 ออกไปเป็นเจ้าครอบครองบ้านเมืองราชฏรทั้งปวง พระยาพิบูลยราช
 พระยาสุริโยไทย พระยาพระเชมรเข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
 แจ้งราชการณกรุงเทพพระมหานครแล้ว สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 ผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ ทรงพระมหากรุณาเมตตากับ
 เชมร โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระองค์ด้วงออกไปเป็นเจ้าเชมร
 สืบวงศ์กษัตริย์ในแผ่นดินเมืองเชมรต่อไป อย่าให้สูญยี่สิบเจ้านาย จะ
 ได้ช่วยกันยกย่องพระพุทธศาสนาขึ้น อย่าให้พระพุทธศาสนาเสื่อม
 แต่เมืองเชมรทุกวันนี้ยังตั้งอยู่เมืองพนมเปญ จะต้องตั้งบ้าน
 เมืองให้พระองค์ด้วงอยู่เมืองโพธิสัตว์ ๆ ใกล้เคียงเขตต์แดนกรุงเทพ
 พระมหานคร จะได้ช่วยทำนุบำรุงไปกว่าเมืองเชมรจะได้เป็นบ้านเมือง
 เป็นที่ตั้งพระพุทธศาสนาขึ้นได้ ให้พระยาพระเชมรมีความรักใคร่เสีย
 คายพระพุทธศาสนา รักษาชาติสัมมาทิษฐิ อย่าให้อ้ายญวนชาติมิชฉา
 ทิษฐิครอบงำบ้านเมืองดังพระพุทธศาสนาเสีย ให้พร้อมมูลกันทำ
 ราชการด้านทานอุปัฏฐกให้แข็งแรง ไว้ข้อเสียดให้ปรากฏเป็น
 เกียรติยศอยู่ในแผ่นดินเมืองเชมร สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจะทรง

ตั้งแควะหักแผ่นดินเมืองเขมร ให้เป็นที่ตั้งแห่งพระพุทธศาสนาขึ้นตาม
เดิม จะได้เป็นกองการกุศลผลประโยชน์แก่บรรดาเขมรดืบไปภาย
หน้า จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานเงินตราเสียผ้าให้
พระยาพิบูลยราช พระยาสุริโยทัย พระยาวงษาด้ศรี พระจิกเดโช
พระสุรินทรมหิบัติ พระจิกสงคราม พระไกรสรมหาดไทย พระลำอาน
ด้ศรี พระมหานุกิต หาดวงไกรสรนอกนราธิวาส พระยาจิกโกษา
สงครามเมืองพนมเบญจ ขุนหมื่น ๗ คน โพร่ ๓๐ คน ตามลำดับ
ยศถาภักดิ์พระยาพระเชษฐาใหญ่ผู้น้อย กับพระราชทานเงินตรา ๑๐๐
ชักคนโทบัญญัติ ๑๐ ใบ ราชคคหนามขนน ๒๐ สาย เสื้อแพรต่างดี ๗๐
ตัว เสื้อกระบวนใหม่ ๓๐ ตัว เป็นเสื้อ ๑๐๐ ตัวออกไปพระราชทาน
ให้ข้าพระพุทธเจ้า สำหรับจะได้ใช้สอยแจกจ่ายให้บรรดาพระยา
พระเชษฐา จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาดีทรราชเดโช
หาดวงเทพนทร์ ขุนหมื่น ๓๓ คน โพร่ ๓๔ คน เข้ากัน ๗๐
คน หุยิงม่าย ๔ คน หุยิงคนไข้ ๓๓ คน เข้ากัน ๓๗ คน
เข้ากันกับชายหุยิงนายโพร่ ๘๘ คน กับพระยาพิบูลยราชพระยา
พระเชษฐา นาย ๓๔ โพร่ ๓๐ เข้ากัน ๔๔ คน ออกไปทาง
บกให้เป็นเกียรติยศกับพระองค์ด้วง โปรดให้มีพระราชโองการพระ
ราชทานพระองค์ด้วงออกไป ข้าพระพุทธเจ้านายทพันนากองพร้อม
กัน ได้กราบถวายบังคมทูลไต่ถามของขุดพระบาท ได้รับพระราช
ทานสิ่งของนอกห้องตรา ซึ่งโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทาน

ออกไปนั้น พระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้

ครั้นวันพฤหัสบดีเดือน ๓ ขึ้น ๑๓ ค่ำปีชวดโทศก พระยาราชโยธา พระยาภิรมย์ราชา บอกลำคำเนิ่นท้องตรากับกระแด้พระราชนำรังต่อตามระยะออกไปณเมืองปัตนของ ในท้องตรากันกระแด้พระราชนำรัง โปรตเกล้าโปรดกระหม่อมไถถึงข้าพระพุทธเจ้า นายทนายกอง ว่าซึ่งทำคุณไว้กับญวนปล่อยให้รอดชีวิตไปหาเสียเปล่าไม่ เป็นผลประโยชน์ในราชการอยู่ แต่ว่าเขมรรู้ว่าข้าพระพุทธเจ้าปล่อยญวนในที่ลอมไป เขมระยินดี หรือจะไม่ชอบใจ ถ้าเขมระยินดีด้วยแล้วเขมระคงจะนับถือ ถ้าเขมระไม่ชอบใจ เขมระจะเข้าใจว่ากลัวญวนไม่รบพุ่งปล่อยญวนไปนั้น เขมระเสียใจก็ให้ข้าพระพุทธเจ้าคิดอ่านพูดจากลบกล้อน แก้วความเสียให้สันติคคของเขมระ ให้เขมระเห็นความว่าหากกลัวเกรงฝีมือญวนไม่ปล่อยญวนในที่ลอมไปจะผ่นการรบพุ่งให้รอดแต่พอจะให้เขมระตั้งตัวได้ คิดอ่านไปอย่างนี้ถ้าญวนหลงเชื่อก็เป็นประโยชน์ มีคุณกับเขมระอยู่มาก ให้ข้าพระพุทธเจ้าพูดจาให้เห็นเป็นความดีกับเขมระอย่าให้เขมระเสียใจหมิ่นประมาทได้ แต่การซึ่งจะทำให้เป็นไมตรีไว้กับญวนนั้น เห็นหาเป็นไมตรีตลอดยัดยาวไปได้ไม่ องค์คคองอาณผู้เป็นแต่ นายทนายกอง แม้ทัพใหญ่ญวนผู้ดำเร้วราชการก็ยังมิอยู่ เมืองเขมระเป็นที่ปรารภของญวน ญวนรักเมืองเขมระ

มากนัก ญวนได้ผลประโยชน์ในแผ่นดินเมืองเขมรก็มาก ญวนจะ
 ทั้งเมืองเขมรก็มีความเจ็บช้ำ ญวนหาปล้นเมืองเขมรไม่ ญวนจะ
 ทำแต่ที่อยู่ว่าจะเป็นไมตรีกับไทย ญวนจึงย้ายรบกวนเขมร เขมร
 จะมาพึ่งข้าพระพุทธเจ้า ๆ ก็จะต้องช่วยเขมรให้เต็มมือ เขมรจะไม่
 กดบังใจเจ้าหาญวน ถ้าไพร่พลกองทัพเป็นแต่ลาวเขมรบ้างตม
 ไม่แข็งแรงจะสู้รบญวนไม่ได้ จะขอขายทัพนายกองผู้ใดที่จะใช้สู้รบ
 ได้ ไพร่พลกองใดที่แข็งแรงจะต้องการอีกสี่พันห้าพัน ก็ให้ข้าพระ
 พุทธเจ้าบอกขอเข้ามา จะได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้อุดหนุน
 เพิ่มเติมออกไป จะได้ช่วยกันรบพุ่งญวน เอาชัยชนะญวนให้จงได้
 แล้วให้ข้าพระพุทธเจ้า คิดอ่านเอาเขมรเก่าที่มีสติปัญญาไว้ใจได้
 ให้แยกไปกำกับพระยาพระเขมรที่ตั้งตัวเป็นนายทัพนายกองอยู่ทุกแขวง
 เมืองเขมร จะได้ยั่วเข้าให้สู้รบญวนให้แข็งแรงกว่าจะแตกร้างขาด
 กัน ไม่กดบังใจเจ้าหาญวนอีกได้แล้วก็เป็นที่ไว้ใจได้อย่างหนึ่ง เมื่อ
 แดกกำลังญวนมาก กำลังเขมรน้อย เขมรสู้รบ กับญวนเคียด
 รบไปมิได้ก็ต้องพาครอบครัวถอยร่นเข้ามา ถ้าข้าพระพุทธเจ้า
 คิดได้ดังนี้แล้วก็ควร ครอบครัวเขมรข้าพระพุทธเจ้าพิทักษ์รักษา
 ทำนุบำรุงไว้ได้แล้ว จะเอาฉกรรจ์เขมรเข้าสู้รบทำศึกกับญวนต่อ
 ไป การก็จะเบาแรงทดแทนไพร่พล ให้ข้าพระพุทธเจ้าค
 ครองราชการให้รอบคอบ ควรจะได้ราชการบ้านเมืองไพร่พลเขมร
 ประการใด ก็ให้คิดไปตามท้องที่ราชการ ๆ ครั้นนั้นจะคิดพูดจาเป็น

ทางไมตรีกับญวนโดยจริงก็ดี จะเป็นไมตรีโดยอุบายก็ดี และการ
 ต้องสู้รบประการใดก็ดี ก็ตามแต่ปัญญาความคิดของข้าพระพุทธเจ้า
 ให้ข้าพระพุทธเจ้ารักษาพระองค์ดังอย่างดองแก้ว ในท้องตรา
 กระแสพระราชดำริ ซึ่งโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมออกไปมีหลาย
 ประการนั้น ข้าพระพุทธเจ้านายทัพนายกองได้กราบถวายบังคม
 ทราบเกล้า ทราบกระหม่อม ในท้องตรากระแส พระราชดำริทุก
 ประการแล้ว ซึ่งทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
 พระราชทานโทษข้าพระพุทธเจ้านายทัพนายกองทั้งปวงไปในท้องตรา
 กระแสพระราชดำริ ให้ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณปลุกษา
 หารือกับนายทัพนายกองแต่จะเอาบ้านเมืองไพร่พลเขมรให้จงได้ อย่า
 ให้เขมรได้ไปกับญวน พระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้ ข้าพระพุทธเจ้า
 รับพระราชทานข้อความในท้อง ตรากระแสพระราชดำริ ปลุกษา
 นายทัพนายกองเห็นว่า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
 พระราชทานให้พระองค์ด้วง ไปเป็นเจ้าครอบครองบ้านเมืองพระยา
 พระเขมร อาณาประชาราษฎร์ทั้งปวง อยู่ณเมืองโพธิสัตว์ จะเอา
 เมืองโพธิสัตว์เป็นเมืองใหญ่ เมืองโพธิสัตว์ก็ยังไม่ราบเป็นบ้าน
 เมืองแน่นหนาเป็นที่ไว้วางใจได้ จะต้องรับพระราชทานคิดทำบ้าน
 เมืองโพธิสัตว์ให้มั่นคงก่อน ครั้นจะจัดแจงให้ทำบ้านเมืองขึ้นใน
 เดือนยี่เดือน ๓ นี้ สะเบียงอาหารก็ยังขัดสนข้าวที่ไต่ไว้ในค่าย
 ญวนเมืองโพธิสัตว์ ก็รับพระราชทานเอาได้พอจะได้แจกจ่ายแจก

จาน เที่ยงพระยาพระเชมรครอบครองเมืองโพธิสัตว์เมืองชนกับเมือง
 โพธิสัตว์ ทั้งพระยาพระเชมร ที่จะล้ามาถึงด้อมค้ เข้ามา อยู่กับ
 พระองค์ด้วง ดั่งเบี่ยงอาหารที่จะ ดึงกองทัพซึ่งจะยกออกไปทำบ้าน
 เมืองรักษาเขตต์แดน จะไปปลุกยั้งนางไว้ที่เมืองโพธิสัตว์ ข้าพระ
 พุทธเจ้าได้ให้ไปจัดซื้อข้าวเมืองพนมดก เมืองส่วยจิด เมืองมกค
 บุรี เมืองอรญประเทศ จะได้ให้เรือนผ่อนข้าวออกไปให้พอ
 จับจ่ายกองทัพ ๆ ที่จะทำบ้านเมืองยังอยู่กับข้าพระพุทธเจ้า กอง
 กรุงเทพพระมหานคร ท้าเมืองนครราชสีมา ไปอยู่ค่าย จะอยู่ไป
 กับพระยาเสนาภุเบศร์ทั้งอยู่ที่เมืองปัตตบองนายไพร่ ๕๐๐๐ คนเศษ จึง
 จะยกออกไปทำบ้านเมืองที่เมืองโพธิสัตว์ณเดือน ๔ นี้ให้แน่นหนามั่นคง
 จะได้ผ่อนเอาปืนใหญ่น้อยกระสุนดินดำออกไปไว้ให้มาก เป็นที่ไว้
 วางใจได้ จึงจะให้พระองค์ด้วงออกไปอยู่ เมืองโพธิสัตว์ เมืองเชมร
 หัวเมืองชนกับเมืองเชมรถึง ๓๐ หัวเมือง ไพร่พลก็มากแล้ว ข้า
 พระพุทธเจ้าได้ให้พระองค์ด้วง มีหนังสือพระองค์ด้วงบอกไปให้
 พระยาพระเชมรเจ้าเมืองทั้งปวง ใจความว่าทรงพระกรุณาโปรด
 เกด้าโปรดกระหม่อม ให้พระยาลี้หราชเดโชพาพระองค์ด้วงออกมา
 ถึงณเมืองปัตตบอง ให้เจ้าเมืองกรมการเข้ามารับนำพระองค์ด้วงจะ
 ได้ไปครอบครองบ้านเมือง ถ้าเจ้าเมืองกรมการยังสู้รบกับญวน
 ราชการคิดพันอยู่ ก็ให้แต่งบุตรหลานเข้ามารับพระองค์ด้วงณ
 เมืองปัตตบอง จึงจะได้เป็นเกียรติยศกับพระองค์ด้วง แต่ราชการที่

ญวนกับเขมรแตกร้างวิวาทสู้รบกันครั้ง^{๒๕} เขมรที่พากันเข้ามาพึ่ง
พระบรมโพธิสมภารสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ตั้งใจทำราชการสนอง
พระเดชพระคุณ กิดค้นเอาแผ่นดินเมืองเขมรมาเป็นขอบขันธสีมา
ตามเดิมก็มากหลายเมือง เขมรที่ยังเข้าอยู่กับญวนก็หลายเมือง
จะได้ใจว่าเขมรแตกร้างกับญวนทั้งสิ้นยังหาได้ไม่ ที่ข้าพระพุทธเจ้า
พุดจาเป็นไมตรีไปกับญวน ถ้าญวนไปประชุมปลุกษาหารือพร้อม
กัน ญวนก็จะยินดีเป็นไมตรีกับไทยโดยสุจริต ญวนก็จะเลิกถอย
ทัพไปจากเมืองพนมเปญตามสัญญา ถ้าญวนพุดจาเป็นกตัญญู
แต่พออย่าให้กองทัพไทยยกออกหนุนไปช่วยเขมร ญวนก็จะรักษา
แผ่นดินเมืองพนมเปญไว้เหมือนแต่ก่อน ที่ข้าพระพุทธเจ้าปล่อย
ญวนในค่ายเมืองโพธิ์สัตว์ กลับคืนไป พระยาพระเชมรราชฤทธิ์
เมืองไกลมาพร้อมกันอยู่ที่เมืองโพธิ์สัตว์ ทราบว่าข้าพระพุทธเจ้า
พุดจาเป็นไมตรีกับญวน แต่พอจะให้ญวนรอการที่จะสู้รบกับเขมร ๆ
จะได้ตั้งตัวจัดแจงสระเบี่ยงอาหารรักษาครอบครัวไว้ให้มั่นคง ก็มี
ความยินดีพร้อมมูลกัน แต่พระยาพระเชมรที่เมืองไกล ข้าพระ
พุทธเจ้าได้มีหนังสือบอกข้าราชการไปให้ทราบหลายเมือง จะยินดี
หรือจะเสียใจหิมนั้ประมาณประการใดยังหาทราบเกล้าทราบกระหม่อม
ไม่ แล้วยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ข้าพระ
พุทธเจ้าจัดขุนนางเขมรเก่า ให้ออกไปกำกับพระยาพระเชมรหัว
เมืองท่งปวง ที่ตั้งตัวเป็นนายทัพนายกองให้ยั่วเข้าพระยาพระเชมร

รมด้วยญวนให้แข็งแรง ให้เขมรกับญวนแตกร้างกันจงได้นั้น ข้าพระ
 พุทธเจ้าให้พระยาสังฆโลกคนเก่า พระนรินทร์โยธาปลัดเมืองปัตบอง
 ออกไปพูดจาชักชวนพระยาพระเขมรทางเมืองพนมเปญ ให้มีความ
 อุดสาห์สู้รบกับกองทัพญวน ให้พระเสนาราชกุเซณ พระองค์แก้ว
 กรมการเมืองนครเสียมราฐไปกำกับยัดเยียดพระยาพระเขมร ให้สู้รบ
 กับญวนทางเมืองสโงเมืองกระพงสวาย ราชการที่จะคิดทำนอง
 พระเดชพระคุณ ให้บ้านเมืองเขมรรวมความเป็นปึกติ เกดออกจะ
 ยืดยาวต่อไปจะไว้วางใจแก่ราชการยังไม่ได้ ด้วยญวนก็ยังคิดพูดจา
 เกดยกด้อมทำศึกสงครามกับเขมรติดพันไปอยู่ เกดออกญวนจะ
 ยกกองทัพทุ่มเทขึ้นมากัรบทำกับเขมรในฤดูน้ำเดือน ๘ เดือน ๘ ปีฉลู
 ตรีศก เขมรจะต้านทานสู้รบกับกองทัพญวนไม่ได้ เขมรจะบอก
 ขอกกองทัพเข้ามาณเมืองปัตบอง เรือรบที่เมืองปัตบองก็ขัดสน เรือ
 ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าให้ต่อขึ้นไว้ที่เมืองปัตบอง เขมรช่างหมิ่นที่เมือง
 ปัตบองก็ทำหมิ่นข้าເດັດกັดหมิ่นหาได้ไม่ ข้าพระพุทธเจ้าได้จัดทัพ
 เรือให้ไปรักษาปากน้ำเมืองโพธิสัตว์ขัดด้านไว้ครั้งนั้น ได้สู้รบกับกอง
 ญวนยิงปืนใหญ่หน้าเรือได้ดำละ ๒ นัดบ้าง ๓ นัดบ้าง ก็บิคคอกาย
 หมิ่นขำรุกรัว เห็นจะใช้ราชการต่อไปไม่ได้ ข้าพระพุทธเจ้าคิดมาด
 ยาว ๘ วาทำเป็นเรือสำมะตายนั่นไว้ที่เมืองปัตบอง ๒ ลำ ได้เอา
 ปืนกระสุน ๓ นิ้ว ๔ นิ้วลงไว้หน้าเรือยิงตอคุเห็นจะได้ราชการอยู่
 ข้าพระพุทธเจ้าจะขอรับพระราชทานนายช่างเรือดี ๓๐ คน จะให้

ไปตั้งท่าเรือศักระมัตโกณที่เมืองอรัญประเทศ ยาว ๙ วา ๓๐ วา ๓๓ วา ไว้สำหรับราชการสัก ๔๐ ลำ ๕๐ ลำ ตามแต่จะได้ก่อน ด้วยไม้ใหญ่ยาวที่เมืองอรัญประเทศพอจะหาได้บ้าง ถึงฤดูฝนเดือน ๘ เดือน ๙ ก็เอาเรือมาทางน้ำถึงเมืองปัตนองได้ก็ต้อง ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ข้าพระพุทธเจ้าปฤชาราชการกับเจ้าพระยานครราชสีมา ๆ ก็ป่วย กราบถวายบังคมลากลับไปเมืองนครราชสีมา แດณวันเดือน ๓ ขึ้น ๖ ค่ำมีชวดโทศก อาการเจ้าพระยานครราชสีมาป่วยครั้งนี้ เกิดอกจะไม่หายเร็ว ข้าพระพุทธเจ้าจะขอรับพระราชทานเจ้าพระยายมราชออกไปเป็นแม่ทัพบังคับบัญชา นายทัพนายกองไพร่พล และพระยาพระเชมรหัวเมืองทั้งปวง คิตราาชการรักษาเขตต์แดนบ้านเมือง ครอบครองทางเมืองสโทงเมืองกระพงส่วย กับกองทัพมอญไทยหัวเมือง ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าบอกขอเข้ามาแต่ก่อน ครั้นนี้จะขอรับพระราชทานสัก ๓๐๐๐ คน จะได้ยกออกไปกับเจ้าพระยายมราชโดยเร็ว ๓๐๐๐ คนก่อน กองทัพ ๒๐๐๐ คนนั้นจะขอรับพระราชทานไว้ ให้พึ่งราชการอยู่ที่เมืองกระบิรินทร์ไว้ให้พร้อมมูลก่อน ด้วยข้าพเจ้าจะเลี้ยงกองทัพมาก ที่เมืองนครเสียมราบก็ขัดสนยังให้จัดซื้อขนถ่ายอยู่ ถ้ามีราชการศึกสงครามหนักแน่นร้อนเร็วมาประการใด กองทัพ ๒๐๐๐ คนที่อยู่ ณเมืองกระบิรินทร์จะ ได้รับยกอุดหนุนเจ้าพระยายมราชออกไปให้ทันท่วงที อนึ่งข้าพระพุทธเจ้าบอกมาแต่ก่อนว่า ได้มีหนังสือให้พระ

อินทร์ธิบาลถือไปถึงพระยาราชินิกุล ด้วยข้อราชการทางเมืองโพธิ์สัตว์
 แล้วให้พระยาราชินิกุลนายทัพนายกอง จัดแจงผ่อนปรนกองทัพรักษา
 เขตต์แดนครอบครวั ทางเมืองสโงเมืองกระพงสวายไว้ให้มันคง
 แจ้งมาในบอกข้าพระพุทธเจ้าแต่ก่อนนั้นแล้ว ครั้นณวันเดือน ๓ แรม
 ๕ ค่ำปีชวดโทศก พระอินทร์ธิบาลเจ้ากรมพระตำรวจกลับมาถึงเมือง
 ปัตตของ พระยาราชินิกุลมีหนังสือบอกราชการทางเมืองสโงเมือง
 กระพงสวายว่า ณวันเดือนี่แรม ๑๓ ค่ำปีชวดโทศก องญวน
 ในค่ายกระพงชม ให้ภาษากี่ด้ามญวนออกมาพูดจากับพระยามนตรี
 เสน่หาเจ้าเมืองไพรกระดี หลวงมนตรีพิมลกรมการเมืองนครเสียม
 ราม ว่าองคตเวียนญู องถัน จะใคร่พบพระยาเดโชเจ้าเมืองกระพง
 สวาย ให้พระยาเดโชเจ้าเมืองกระพงสวายไปหาที่หน้าค่ายญวน
 พระยาอภัยสงคราม หลวงรักษาเทพ จึงให้หลวงอนุรักษัญเบศรี
 พระฤทธิภาชัย พระยาดังชะไป จะพูดกับองคตเวียนญู องถัน ๆ ให้
 แต่ภาษากี่ด้ามออกมาพูดจากับหลวงอนุรักษัญเบศรี พระฤทธิภาชัย
 พระยาดังชะว่า องคตเวียนญู องถัน จะขอพบกับ พระยาเดโช
 หลวงอนุรักษัญเบศรี พระฤทธิภาชัย พระยาดังชะบอกภาษากี่ด้าม
 ว่าพระยาเดโชป่วยมาไม่ได้ องคตเวียนญู องถันจะพูดกับพระยา
 เดโชประการใด ก็ให้มาพูดกับหลวงอนุรักษัญเบศรี พระฤทธิภาชัย
 พระยาดังชะเถิด ภาษากี่ด้ามญวนก็เข้าไปในค่ายแล้วกลับออกมา
 บอกหลวงอนุรักษัญเบศรี พระฤทธิภาชัย พระยาดังชะว่า ให้กลับ

ไปเสียก่อน องค์อเวียนภู องค์ันจะปฤกษาให้พร้อมกัน ได้ความ
 แน่ประการใดจึงจะได้บอกให้รู้ ครั้นณวันเดือนนี้แรม ๑๕ ค่ำมีขลุ
 โทศก จึงให้พระภักดีสุนทรน้องพระยาเด่นาราชกุเซิน พระวงษา
 ประเทศ พระยกรมัตรีเมืองดังชะไปฟังดูที่หน้าค่ายญวนตามสัญญา
 องค์อเวียนภู องค์ันก็หามาพูดจาไม่ กับพระยาราชนิภูจัดให้
 ดันองอินายไพร่ ๒๕๐ คนอยู่คิตราชการ บ้องกันรักษาครอมครวักับ
 พระยาเดโชณเมืองกระพงส่วย ให้พระยามนตรีเด่นหาไพร่กระดี
 พระยามนตรีเด่นหาเมืองกระพงเลี่ยม อยู่กับพระยาเซตว่าที่ฟ้า
 ทะทะหะณเมืองบาราย พระยาเด่นาราชกุเซินนายไพร่ ๒๐๐ คน
 อยู่ฟังราชการณเมืองสโง พระวงษาประเทศนายไพร่ ๓๐๐ คนอยู่
 รักษาเมืองซีแครง จัดเขากองทัพหัดเมืองไว้กับพระยาราชนิภู
 เมืองสุรินทร เมืองดังชะ เมืองคี่สะเกษ เมืองเดชอุคม เข้ากัน ๓๐๐๐
 คน ด้วยเสบียงอาหารที่เมืองสโงก็จัดส่งหนักแล้ว ว่ากองทัพนอก
 กว้านหนักแตกไปบ้านเมืองก็เย็นอันมาก กองทัพหัดเมืองยังอยู่แต่
 ๒๐๐๐ พระยาราชนิภูตนายทัพนายกองจึงถอยทัพลงมา ตั้งฟังราช
 การอยู่ณด่านพรมศกแขวงเมืองนครเลี่ยมราบ กับตั้งญวน ๒๒ คน
 จีน ๒ คน พากันหนีจากค่ายกระพงชมจะไปบ้านเมือง กองตระเวน
 พระยาเซตว่าที่ฟ้าทะทะหะ พระยาเดโชเดเจ้าเมืองกระพงแดงจับได้

คำให้การญวนฉบับหนึ่งกับหนังสือพระยาเตโชมีมาถึงจันทบุรีเพื่อ
 ปรึกษาฉบับหนึ่ง ถึงพระยาเสนาราชกุเซณฉบับหนึ่ง หนังสือพระปลัด
 แฉ่นท้องฟ้ามาถึงพระองค์แก้วฉบับหนึ่ง หนังสือพระยาศรีธรรมมา
 ราชถึงพระยาแสนท้องฟ้าฉบับหนึ่ง หนังสือญวนมาถึงนายทัพนาย
 กองทางเมืองสโทงฉบับหนึ่ง หนังสือเกิดยกด้อมพระยาพระเขมร
 ๓ ฉบับ เข้ากันทั้งหนังสือญวนเขมร ๘ ฉบับ กับปืนทองเหลือง
 ญวนได้ไว้ในที่รบ กระสุนนัดยิงสองนัด ๒๖ นัด ส่งมาเมืองปัตตะบอง
 ที่พระยาราชนิภูตให้แต่ตนเองอีกและพระยาเสนาราชกุเซณคุมไพร่ฝ่าย
 ต้องร้อยสองร้อยเศษ อยู่รักษาเมืองสโทงเมืองกระพงสวาย พระยา
 ราชนิภูตนายทัพนายกองก็ถอยทัพลงมาตั้งพักราชการอยู่ถึงด่านพรม
 คก แขวงเมืองนครเสียมราฐ ไกลกับราชการที่จะคิดรักษาเขตต์
 แคนบ้านเมืองครอบครวัเขมรหนักแล้ว หนังสือพระยาเตโชเจ้าเมือง
 กระพงสวายมีมาถึงพระยาเสนาราชกุเซณ ก็ได้ความว่าพระยาเตโช
 เจ้าเมืองกระพงสวาย จะคิดรักษาเขตต์แดนครอบครวัไว้ก็น้อยตัว
 เขตต์แดนเมืองกระพงสวายก็กว้างขวาง ทางที่ญวนจะยกกอง
 พัทธมาได้ก็หลายทาง แต่ว่าพระยาเตโชสามีกักดี สมักรเข้ามาพึ่ง
 พระบรมโพธิสมภารสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ตั้งใจทำราชการ
 ถดองพระเดชพระคุณ จะให้ราษฎรครอบครวัเขมรได้อยู่เย็นเป็นสุข
 เกิดอกจะไม่สมความปรารถนาก็กลัวความผิดในราชการหนัก ด้วยเรือ

ฦวนชื่อองคืคคองซ้ายขึ้นมาใหม่ ๒๐ ถ้า ออกยามรุตงคราม
 ไปลาดตระเวน พบฦวนคนหนึ่งได้พุดจากัน ฦวนแจ้งความว่า
 อย่าให้เขมร ใ้ใจฦวน จะคิดเอาเขมรแดนบ้านเมืองเขมรให้
 จงได้ ทุกวันันกำดัจัดแจงยกมาทางแซกันดานทางหนึ่ง ทางโงน
 เซอเคียนทางหนึ่ง เที้ยวดักศรอบครวัรักษาเขตต์แดนเมืองกระพง
 ดวาย เมืองบาราย เมืองเชิงไพร เมืองกระพงเดียม ข้าพระพุทธ
 เจ้าทราบข้อความในหนังสือพระยาเตโชเจ้าเมืองกระพงดวาย ข้าพระ
 พุทธเจ้ามิใ้ใจกับราชการ ด้วยพระยาราชนิฤถ์ถอยทัพมาตั้ง
 พังราชการอยู่ด่านพรมศก ให้แต่พระยาเด่นาราชกุนนายนไพร่
 ๒๐๐ คนอยู่รักษามืองสโทง พระวงษาประเทศนายนไพร่ ๑๐๐ คน
 อยู่รักษามืองซีแครง เกต็อกฦวนจะยกจู่โจมมาตั้งมั่นลงที่เมือง
 สโทง เมืองซีแครง กันเอาเขตต์แดนไปได้ก็จะได้ยราชการไป
 ข้าพระพุทธเจ้าได้มีหนังสือไปถึงพระยานุภาพไศรภพเจ้าเมืองนครเดียม
 ราบ ให้ชักเอานายทัพนายกองไพร่พลในกองทัพพระยาราชนิฤถ์
 กับคนเมืองนครเดียมราบ ตามแต่พระยานุภาพไศรภพจะเกน
 เอาไปให้พอกับราชการ รับยกขึ้นไปให้ถึงเมืองสโทงโดยเร็ว อย่า
 ให้ทันฦวนมาตั้งกันเอาเขตต์แดนไปได้ ให้พระยานุภาพไศรภพ
 กับพระ องค์แก้ว ตั้งรักษาเขตต์แดนบ้าน เมืองครอบครวั อยู่ที่เมือง
 สโทงก่อน แล้วจะให้เจ้าพระยายมราชเป็นแม่ทัพใหญ่ ยกไป

คิตราสารทางเมืองสโทงเมืองกระพงส่วย ให้พระยาเสนาราชกุเสน
 ต้นของอินันไปคิตราสารกับพระยาเดโชเจ้าเมืองกระพงส่วย จะได้
 พุดจาคักเตือนเอาใจพระยาเขมรไพร่พลทั้งปวง ให้สู้รบกับกองทัพ
 ญวนให้แข็งแรง ข้าพระพุทธเจ้าได้ตอกถ้ำเนาตรากระแด่พระราช
 คำริ ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมขึ้นไป ให้คิด
 ทำราชการรักษาเขตต์แดนบ้านเมืองเขมรไว้ ไปให้พระยานภาพไตร
 ภพ พระองค์แก้ว และนายทัพนายกองทราบเกล้าทราบกระหม่อม
 ด้วยแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าได้มอบเงินตราให้พระยานภาพไตรภพ
 ๑๑ ชั่ง จะได้จัดซื้อข้าวเจือจานกองทัพอย่าให้ขัดสน จะไม่ได้ถ้อย
 ทักกลับมา อย่าให้เสียราชการไปแต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ แล้วยังได้
 ให้พระยาณรงค์วิชัย พระพรหมบริรักษ์ พระอินทร์ธาดา ไปจัดทัพ
 รักษาคนในกองทัพพระยาราชนิภูตให้พระยานภาพไตรภพ แต่พระยา
 ราชนิภูต พระยาอภัยสงคราม หาดวงรักษาเทพ ข้าพระพุทธเจ้าให้
 กลับมาณเมืองปัตตอง จะได้ปฤษาหารือไต่เตียงไต่ถามค่ายญวน
 ซึ่งตั้งอยู่ณเมืองกระพงม การควรที่จะทำได้ไม่ได้ประการใด เจ้า
 พระยามราชขึ้นไปถึงพร้อมกันแล้วจะได้คิตราสารต่อไป พระยา
 ณรงค์วิชัย พระพรหมบริรักษ์ พระอินทร์ธาดา ได้กราบถวาย
 บังคมลาไปจากเมืองปัตตอง แต่ณวันเดือน ๓ แรม ๖ ค่ำปีชวด
 โทศก

หนึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้มีหนังสือไปถึงพระยาเดโชเจ้าเมืองกระ
 พงต์วายฉะบับหนึ่ง พระยาเซตว่าที่ฟ้าทะละหะฉะบับหนึ่ง พระยาราช
 เษระว่าที่พระยาจักรีฉะบับหนึ่ง ใจความว่าญวนเข้าหากองทัพที่
 เมืองโพธิสัตต์ แจ้งความว่ามีใจเจ็บแค้นพระยาพระเชมรหัดเมือง
 ทั้งปวง เกิดสู้รบกับ กองทัพ ญวน ครั้งนี้ท้าวทวารโพร่ พดแข็งแรง
 แต่กองทัพพระยาเดโช พระยาเซต พระยาราชเคชะ พระยาเดโช
 พระยาเซต พระยาราชเคชะมีความประมาทไว้ใจเชื่อถือศัตถ์ปัญญา
 ญวนให้เสีย ท่วงทีไปได้ ให้คิดระมัดระวังรักษาตัวให้มั่นคงเอาใจ
 ท้าวทวารโพร่พดให้สู้รบกับกองทัพ ญวนให้แข็งแรง ข้าพระพุทธ
 เจ้าให้หลวงแพ่งเมืองนครเสียมราบ ถือไปถึงพระยาเดโช พระยาเซต
 พระยาราชเคชะ แต่ณวันเดือนยี่แรม ๑๓ ค่ำ ปีชวดโทศก ข้าพระ
 พุทธเจ้าได้ส่งญวน ๒๒ คน จัน ๒ คนเข้ากัน ๒๔ คน ทำให้การ
 ของกายเหี้ยบญวน กับต้นหนังสืออักษรเขมรพระยาเดโชเจ้าเมือง
 กระพงต์วาย มีมาถึงฉะบับหนึ่งเพชฌัญญุภักดีหัวหมื่นมหาตเล็กฉะบับ
 หนึ่ง ถึงพระยาเสนาราชกุเชนฉะบับหนึ่ง หนังสือพระปลัดแสนทอง
 พ้ามมาถึงพระองค์แก้วฉะบับหนึ่ง หนังสือพระยาศรีขรรฆมาริราชมา
 ถึงพระยาแสนทองฟ้าฉะบับหนึ่ง เข้ากันหนังสืออักษรเขมร ๔ ฉะบับ
 หนังสือญวนมี อักษรเขมร กำกับมาถึงนายทัพนายกองทางเมืองสโง
 ฉะบับหนึ่ง มีมาเกลี่ยกล่อมพระยาพระเชมร ๓ ฉะบับ เข้ากันหนังสือ

ญวนหนังสือเขมร ๘ ฉบับ กับดำเนินหนังสือข้าพระพุทธเจ้าคัดเอา
ข้อความในท้องตรากระแสดพระราชดำริ มีประกาศไปถึงพระยา
พระเขมรหัวเมืองทั้งปวงฉบับหนึ่ง เข้านี้ก็ปิดตราให้หมื่นศรีสังหาร
ตำรวจนอกซ้าย หมื่นวิเศษตำรวจ สนมซ้าย เข้ามาแจ้งราชการ
ด้วยแล้ว

หนังสือมาณวันจันทร์เดือน ๓ แรม ๘ ค่ำปีชวดโทศก ศักราช
๓๒๐๒ (พ.ศ. ๒๓๔๓)

